

Wstęp

Przedkładana praca stanowi rezultat realizowanego przez kilka lat projektu naukowego. Jego koncepcja wyrasta z moich wcześniejszych doświadczeń badawczych związanych z uczestnictwem z zespołem realizującym badania longitudinalne nad pierwszym rocznikiem reformy edukacji wprowadzonej w 1999 roku¹. Zorientowanie prowadzonych wówczas studiów i analiz na kapitał społeczny oraz jego osadzenie w kontekście edukacyjnym wyznaczyło kierunek moich indywidualnych poszukiwań. Proces konstruowania projektu badawczego nie miał charakteru linearnego. Był to raczej spiralny układ towarzyszących sobie i przenikających się ścieżek poszukiwań. Fenomen kapitału społecznego pozwala, w moim przekonaniu, rozpoznawać zjawiska i procesy obecne w przestrzeni szkoły trudno uchwytnie przy zastosowaniu innych kategorii. Różne konceptualizacje tego kapitału z jednej strony stanowią pułapkę dla badacza, z drugiej – wyzwanie inspirujące do poszukiwań. Jednoznaczne zarysowanie granic definicyjnych poszczególnych ujęć kapitału społecznego jest trudne, bo te koncepcje nie są wobec siebie spójne, ale nie są też rozłączne. Wątpliwości budzi nawet samo określenie „kapitał” w odniesieniu do zasobów społecznych.

Motywy podjęcia badań związane były z moim dążeniem do rozpoznania fenomenu kapitału społecznego szkoły w jego mniej skwantyfikowanej postaci, niż miało to miejsce w przywoływanych badaniach zespołowych. Zależało mi na uchwyceniu swoistości tego zjawiska w różnych szkolnych odsłonach. Interesowały mnie równocześnie dalsze losy uczestników badań panelowych², szczególnie tych, którzy „wrócili do szkoły” podejmując w niej pracę jako nauczyciele. Dzięki wcześniej realizowanym badaniom dyspono-

¹ Badania panelowe pt. *Studenci UAM 2005/6–2009/10. Doświadczenia szkolne I rocznika reformy edukacji a zmiany zasobów jego kapitału społecznego w warunkach szkoły wyższej. Badania panelowe*. Badania realizował zespół w składzie: Maria Dudzikowa, Renata Wawrzyniak-Beszterda, Sylwia Jaskulska, Mateusz Marciniak, Ewa Bochno, Ireneusz Bochno, Karina Knasiecka-Falbińska, Anita Famuła-Jurczak (pierwsza fala badań), Ewa Tłuczek-Tadla (pierwsza fala badań).

² Badani studenci skończyli studia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2010 roku.

wałam bowiem (*in statu nascendi*) próbą badawczą, którą stanowić mieli nauczyciele-uczestnicy badań panelowych na temat ich doświadczeń szkolnych i akademickich. Z uwagi na upływ czasu (4–5 lat po ukończeniu studiów) nauczyciele ci znajdowali się u progu swej drogi zawodowej, a to oznaczało, że ich biograficzne doświadczenia zawodowe mają szczególne znaczenie w perspektywie ich profesjonalnego rozwoju. Interesowały mnie ich unikatowe, jednostkowe biografie, i to, jak są one osadzone w społecznym kontekście szkoły.

Kategoria kapitału społecznego jest w ostatnich kilkudziesięciu latach pojęciem używanym (o ile nie nadużywanym) w różnych kontekstach teoretycznych i badawczych, w wielu dyscyplinach naukowych, w rozmaitych rodzajach dyskursu. Jest przy tym przedmiotem silnych kontrowersji: badacze trafnie rozpoznają pułapki takiego stanu rzeczy w postaci definicyjnego „rozmycia” kategorii. Dlatego przystępując do prezentacji projektu badawczego omawiam klasyczne koncepcje kapitału społecznego w ujęciu Pierre’a Bourdieu, Jamesa Samuela Colemana, Roberta Davida Putnama oraz ujęcia sieciowe. Charakteryzuję wówczas ich teoretyczne osadzenie, omawiam konsekwencje metodologiczne zastosowania każdego z podejść oraz potencjał analityczny i badawczy. Kolejne przybliżenie dotyczy szkoły rozpoznawanej w perspektywie kapitału społecznego. W tym kontekście lokuję rozważania dotyczące biografii zawodowych nauczycieli i ich zakorzenienia w społecznej przestrzeni szkoły. Zarysowuję też zasoby kapitału społecznego szkół, w których uczyli się uczestniczący w moich badaniach nauczyciele (jako pierwszy rocznik reformy wprowadzonej w 1999 roku). Koncepcja badań wyłaniała się z namysłu nad takim zakreśleniem przedmiotu badań i ich teoretyczno-metodologicznym osadzeniem, które umożliwią opis i zrozumienie doświadczeń biograficznych nauczycieli związanych z ich pracą w szkole i zrekonstruowanie na tej podstawie kapitału społecznego szkoły. Kluczowe wątki wywodu stanowiącego relację z przeprowadzonych analiz jakościowych osnute są wokół form kapitału społecznego zrekonstruowanego z biograficznych doświadczeń zawodowych nauczycieli. W ten sposób zarysowuję portret kapitału społecznego w postaci zobowiązań i oczekiwań, relacji władzy i potencjału informacyjnego oraz norm i sankcji obecnych w szkole. Wymienione jakości odsłaniam dzięki przeprowadzonej analizie jakościowej narracji/opowieści/wypowiedzi o zawodowych doświadczeniach biograficznych uzyskanych w ukierunkowanych wywiadach swobodnych. W tym miejscu z serca dziękuję uczestnikom moich badań, którzy z zaangażowaniem i zaufaniem poświęcili swój czas, aby wrażliwie podzielić się swymi doświadczeniami.

Książka ta nie powstałaby, gdyby nie mój kapitał społeczny. Mam nadzieję, że ludzie, którzy go budują w różnych obszarach mojego życia, wiedzą, jak są dla mnie ważni. Bardzo wiele zawdzięczam mojemu macierzystemu Wy-

działowi Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Tu, pod opieką prof. dr hab. Marii Dudzikowej, rozpoczęła się i rozwijała moja biografia naukowa. Udział Pani Profesor w kształtowaniu mojej ścieżki rozwoju naukowego był niezmiernie ważny. W sposób szczególny dziękuję prof. zw. dr hab. Agnieszce Cybal-Michalskiej, Dziekan WSE, za jej nieustanną gotowość pomocy, zrozumienie i życzliwość. Wyrazy podziękowań kieruję ku prof. zw. dr hab. Zbyszko Melosikowi, jestem wdzięczna za wytrwałą opiekę i wsparcie. Serdecznie dziękuję Recenzentce pracy: dr hab. Inecie Nowosad, prof. UZ, za jej uważność, skupienie i czas poświęcony lekturze mojej książki, za jej pomocne merytoryczne uwagi. Dziękuję Koleżankom i Kolegom z Wydziału Studiów Edukacyjnych, którzy w naszym środowisku naukowych tworzą wspierającą atmosferę. Moim Współpracownikom: dr hab. Sylwii Jaskulskiej oraz dr. Mateuszowi Marciniakowi chcę przekazać słowa serdecznej wdzięczności za ich przyjacielską obecność i zaufanie.

Dziękuję mojej rodzinie, Rafałowi i naszym dzieciom: Marcinowi, Tomaszowi i Zofii.